

EL SENYOR DELS ANELLS: UN VIATGE D'ANADA I TORNADA

Resum dels continguts del curs

La història, la geografia i els personatges de tota mena que habiten la Terra Mitjana de Tolkien poden llegir-se com un símbol de la varietat infinita que pobla la interioritat humana.

Muntanyes, coves, llacs, palaus, caus, fortificacions, hòbbits, espectres, mags, herois, llops, orcs, elfs... són imatges arquetípiques de l'inconscient col·lectiu i personal. Les aventures que viuen els protagonistes de la Tercera Edat (l'Edat dels Anells de Poder), les seves trifulques, penalitats o victòries expressen els avatars de la peripècia humana.

La lectura en clau simbòlica d'*El Senyor dels Anells* pot acompanyar el creixement personal. Treballar el significat simbòlic dels seus components literaris ajuda a prendre consciència dels trets particulars dels components del nostre inconscient, de com s'expressen, de com ens condicionen o de com ens poden ajudar. Per això diu C. G. Jung: "Qui mira a fora somia; qui mira a dins, desperta".

El nostre itinerari ha partit, és clar, de La Comarca, la nostra zona de confort. Els hòbbits que l'habituen són una imatge de l'arquetip del nen. Quedar-se a La Comarca equival a no créixer. Tanmateix, hi ha hòbbits que es presten a l'aventura, ja sigui per ambició, ganes de veure món o empesos per les circumstàncies.

En el viatge cap a terres desconegudes caldrà afrontar perills, monstres i desafiaments terribles, però també trobarem companyia, ajuda i suport que molt sovint vindran dels llocs més inesperats. L'única manera d'emprendre aquest viatge de sortida és amb confiança. La Comarca procura una sensació de seguretat que es revela falsa: les forces del mal sotgen la tranquil·la vida dels hòbbits, encerclen aquesta aparent seguretat i l'acabaran envaint. Quedar-s'hi no és una opció. Només és creativa la confiança de fons amb què hom es posa en camí. L'obsessió per la seguretat malmet la vida.

Frodo encarna l'arquetip de l'heroi però no en el mateix sentit que Àragorn o Fàramir, per exemple. Resulta paradoxal i irònic que la salvació del món provingui, en darrer terme, d'algú que pertany a un poble insignificant, gens heroic, els hòbbits, ignorat gairebé de tots els altres habitants de la Terra Mitjana. L'heroïtat de Frodo consisteix en l'abnegació amb què compleix una missió que li ha estat confiada però que ha acceptat lliurement. L'aventura de Frodo té una evident dimensió col·lectiva perquè l'esdevenidor de la Terra Mitjana depèn de la seva disposició personal. Però també té una dimensió individual. En aquest sentit, el procés pel qual surt de la seva zona de confort i és empès a afrontar tota mena de dificultats es pot interpretar com un procés d'individuació. El principi d'individuació és un concepte filosòfic que, entre d'altres, ha desenvolupat C. G. Jung: fa referència al procés pel qual els humans ens constituïm, ens diferenciem, ens particularitzem com a individus enfront de la col·lectivitat, en aquest cas la societat dels hòbbits, on tothom ocupa un lloc predeterminat i és així protegit pel grup. Gàndalf empeny Frodo a sortir d'aquest clos maternal i a esdevenir, superant heroïcament totes les proves que se li plantejaran, algú únic i irrepetible. Al final de l'obra, el viatge de Frodo cap a Valinor, el més enllà benaurat de la Terra Mitjana, simbolitza l'accés de l'individu a la plenitud (arquetip de la totalitat).

A *El Senyor dels Anells*, el món de les forces obscures és presentat de forma alhora variada i impactant. Ocupa uns espais determinats: Ísengard, Mòria, Mòrdor. S'encarna en masses informes com els orcs, en personatges malignes com Sàruman o en el totpoderós Sàuron. Tot són imatges arquetípiques de l'ombra, de tot allò que hem rebutjat o que no ens hem/han permès viure i que queda amagat en l'inconscient.

Si Frodo té una ombra particular, però, aquest és Gòl·lum, que el persegueix per arrabassar-li l'anell. Gòl·lum és allò en què podria convertir-se Frodo si alimentés la seva ombra; és a dir, si fes com Sméagol, el hòbbit que es va fer addicte a l'anell i va acabar essent un ésser repugnant que viu a les ombres. En molts sentits, Gòl·lum és una ombra col·lectiva de la Terra Mitjana. Tanmateix, Frodo, a diferència d'altres personatges (per exemple, del seu inseparable Sam), sent compassió per Gòl·lum i intenta fer-s'hi amic i retornar-li la dignitat que ha perdut. De fet, Frodo necessita l'ajuda de Gòl·lum per aconseguir el seu objectiu. Gòl·lum sap com arribar al Mont del Fat i en més d'una ocasió protegeix el portador de l'anell; normalment de forma interessada, però en alguna ocasió, sembla que desinteressadament, vetlla per ell. Per tant, és imprescindible que Frodo reconegui la seva ombra, la tracti bé i pacti amb ella. Fins i tot Gòl·lum, per molt fastigós que resulti, té una dimensió positiva.

Tot plegat il·lustra a la perfecció el procés necessari de reincorporació de l'ombra inconscient a la vida conscient. Sense aquest procés de reconeixement de les nostres parts fosques, els humans restem éssers incomplets. Tal com planteja C. G. Jung, la tasca de tota persona no és assolir la perfecció (aquesta seria una categoria de l'ego) sinó esdevenir algú complet, algú que ha integrat totes les seves potencialitats per molt contradictòries que puguin semblar. En aquest mateix sentit, Jung sosté que tot allò que no aconseguim de portar a la consciència condiona fortament la nostra vida fins al punt que ho acabem vivint com un destí que no podem evitar.

Finalment no hi haurà salvació possible per a Gòl·lum: acabarà provocant la seva pròpia caiguda a les profunditats del Mont del Fat empès per la cobejança de l'anell. I, tanmateix, d'aquesta manera, salvarà Frodo, que a l'últim moment havia estat posseït per l'anell i es resistia a destruir-lo. Es posa de manifest, doncs, la importància de l'ombra en la vida psíquica dels humans. Es tracta d'una enorme reservori d'energia psíquica que podem aprendre a gestionar en benefici propi o que pot acabar dominant-nos des de l'inconscient.

Al Consell de N'Èlrond, crida l'atenció com es planteja una dicotomia sobre què cal fer amb l'anell que reapareix en diversos moments de l'obra: aprofitar el poder immens de l'anell o destruir-lo. La primera posició és l'argument amb què Sàruman intenta seduir Gàndalf en la seva trobada a Ísengard; també és la possibilitat que planteja Bòromir al Consell i en el seu enfrontament amb Frodo. Usar l'anell és exercir el poder i, tal com ho planteja Tolkien, és impossible exercir el poder i no acabar corromput i subjugat pel mateix poder, que és una passió abassegadora amb vida pròpia. L'única opció veritablement viable és destruir el poder. La decisió té una enorme transcendència: abolir el poder de l'anell transformarà el món tal com l'hem conegut; intentar controlar el poder de l'anell abocarà el món a la destrucció.

Sàruman formula la seva opció en termes de "Saber, Poder, Ordre". En canvi, N'Èlrond, quan explica que els Tres Anells dels elfs no van ser forjats com a armes de guerra i de conquesta, parla de "comprensió, artesanía i guariment". Es planteja una contraposició entre els

components d'una i altra tríada: saber/comprensió, poder/artesania, ordre/guariment. Al darrere d'aquests sis elements, hi ha concepcions de l'existència ben diferents. Entenem 'comprensió' com a saber experimentat personalment però amb una dimensió col·lectiva sapiencial; mentre que el 'saber' seria el coneixement abstracte, separat de l'individu i de la col·lectivitat. Entenem 'artesiania' com a creativitat personal adquirida al llarg del temps mitjançant l'experiència col·lectiva; mentre que el 'poder' seria la pura aplicació d'aquell saber abstracte al domini de la realitat. 'Guariment' seria allò que hom obté de l'exercici de la comprensió i de l'artesiania; mentre que 'ordre' seria allò que hom obté del saber i del poder. Es tracta d'una reflexió valuosa sobre maneres diferents de viure en el món.

La forma dicotòmica amb què els planteja Tolkien amaga, però, que aquestes visions no són del tot excloents. El saber, el poder i l'ordre són instruments als quals els humans difícilment renunciarem i que, com tot a la realitat, tenen aspectes positius. La comprensió, l'artesiania i el guariment, d'altra banda, són condicions per a una existència veritablement humana. Es tracta d'un problema de prioritats i de proporcions. El món contemporani idolatra el saber perquè proporciona poder, i el poder requereix l'ordre; els valors imperants en la nostra societat, es vulgui reconèixer o no, són aquests. En canvi, les persones necessitem comprendre per viure amb sentit, necessitem artesania per desplegar la nostra creativitat i, en un sentit ampli, necessitem guarir-nos per viure amb plenitud. Així, per exemple, ens podríem plantejar si volem una universitat al servei del saber, del poder i de l'ordre; o si la volem al servei de la comprensió, l'artesiania i el guariment. L'obra de Tolkien expressa fins a quin punt és urgent i imprescindible situar com a prioritàries les necessitats de les persones per damunt del culte al saber, el poder i l'ordre.

Contra el que és molt habitual en els esquemes narratius similars al d'*El Senyor dels Anells*, el resultat final de tota la llarga peripècia que s'ha narrat no és la restauració d'un ordre que havia estat subvertit. La destrucció de l'anell comporta una transformació del món d'un abast que els partidaris de destruir-lo no poden preveure (ni els mateixos elfs). El canvi, per tant, és inevitable i és convenient. La dinàmica històrica aboca, en el millor dels casos, a la desaparició de realitats com les dels mags o els elfs. Acabar amb l'amenaça de Sàuron tindrà l'efecte de desencantar el món: la màgia s'esvairà. Començarà la Quarta Edat, l'edat dels homes. En clau simbòlica interpretem aquesta paràbola en el sentit que els viatges interiors no s'emprenen per arribar a una destinació segura i previsible, aquella que es conforma a les previsions i els desigs del nostre ego; al contrari, no sabem on duen ni quin és el seu resultat. El que sí que sabem és que no emprendre'ls és el mateix que deixar de viure una part essencial de la vida i que la vida no viscuda esdevé patologia.